

which incorporates so many known doctors and specialists and which possesses valuable statistical data obtained through innumerable visits of patients, will no doubt find a way to accumulate the experiences of the various medical sections, to publish them and to give us directives for further practical work as to treatment of our members, workers and employees.

Dr. OLGA MAČEK:

POTREBA SANACIJE ŽIVOTNIH I RADNIH USLOVA RADNIKA U DUHANSKIM STANICAMA

»Sirotinja treba da zaradi«

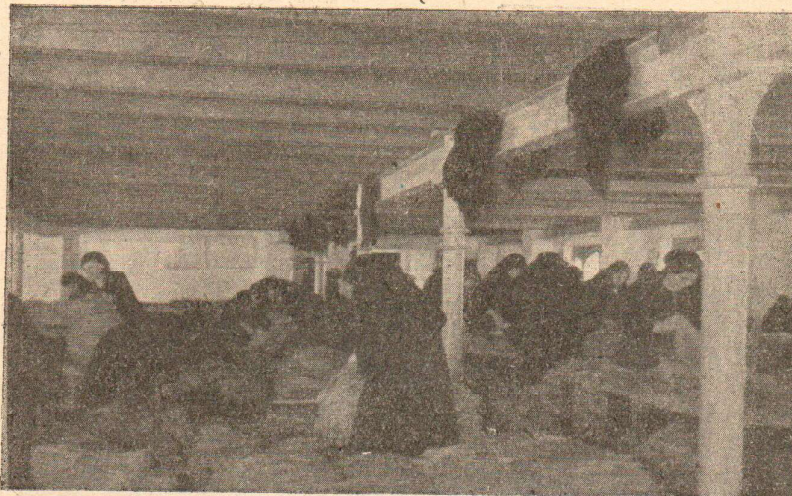
Duhan je industrijska biljka čije je sađenje u našoj zemlji veoma rasprostranjeno i predstavlja za narod veliki prihod. U državi imamo danas oko 50 duhanskih stanica u kojima se u jesen vrši otkup duhana, da ga se preko zime sortira i u proljeće priprema za fabriku. Za vrijeme radne sezone bude u tim stanicama zaposleno preko 20.000 radnika. U mjesecu martu radna je sezona najjača, a bilo je ove godine zaposleno: u direkciji Mostar 3.964 radnika, u direkciji Skoplje 17.417 radnika, u direkciji Novi Sad 411 radnika, u inspekciji Prilep 212 radnika. Svega je dakle bilo uposleno 22.004 radnika.

Stanice se sastoje od velikih zgrada zidanih iz cigle ili kamena. Većina tih zgrada postavljena je na onoj teritoriji naše države koji je pripadao Austriji, još za vrijeme Austrougarske. Bivša Jugoslavija gradila je isto takav tip velikih magazinskih zgrada u koje se sprema lišće duhana. Interesantno je kod ovih zgrada to, da osim golih magazinskih prostorija nije u njima ništa drugo predviđeno, pa dapače niti nužnici, a često ni grijanje tih prostorija, pa mnoge nemaju dimnjaka. Prema nacrtu zgrada nitko ne bi pomišljao na stvarnu činjenicu, da tu unutra veliki broj ljudi provodi vrijeme od osam sati dnevno. Jedni rade u donjim katovima na sortiranju, a drugi u gornjim katovima premeću duhan da se zrači. Ovo premetanje duhana vrši se sve do proljeća kada duhan počinje da fermentira ili kako kažu stari duhanski majstori — »kad dunja procvate, duhan počinje da radi«. To je sezonska fermentacija. Sada se je klima-instalacijom počelo kod nas sa vansezonskom fermentacijom, kod koje ne treba čekati određeni rok, odnosno toplije vrijeme kada počinje prirodna fermentacija.

Glomazne magazinske zgrade pretrpala je bivša Jugoslavija duhanom i ljudima u težnji za što većom produkcijom, pa su pred važnošću gomilanja smeđih, zelenkastih i žutih listova bili potpuno potisnuti u pozadinu oni, koji su listove prebirali i slagali. Većim dijelom su to radnice, odnosno seljanke iz okolnih sela. Kako duhan najviše raste upravo u siromašnim krajevima naše države, to u ove stanice dolazi na rad naj-

Sl. 1.

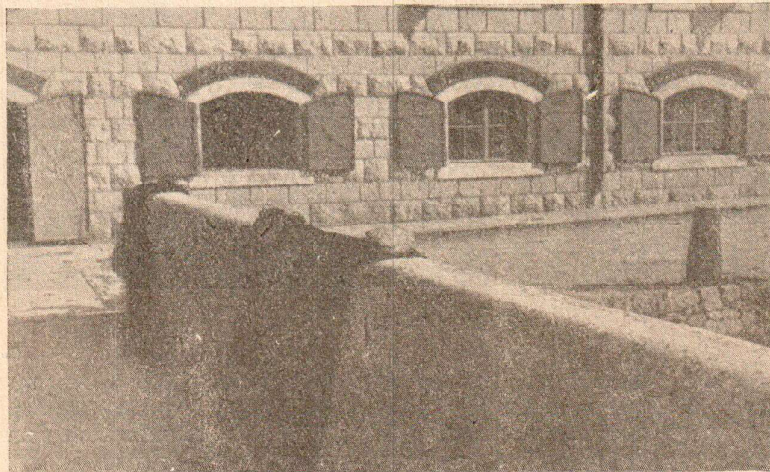
Sl. 2.

bjedniji dio stanovništva. Međutim siromašnih seljaka bilo je mnogo, a stanica je mogla da primi samo izvjestan broj ruku. Zato se na rad u stanicu moglo doći samo »protekcijom«. Radnici i radnice dolazili su upravniku stanice s ceduljama od raznih protunarodnih političkih lica, pa kada je na glavnim vratima bila izvješena tabla na kojoj stoji da stanica ne treba više radnika, stajali su oni dane i dane na zimi pred tim vratima

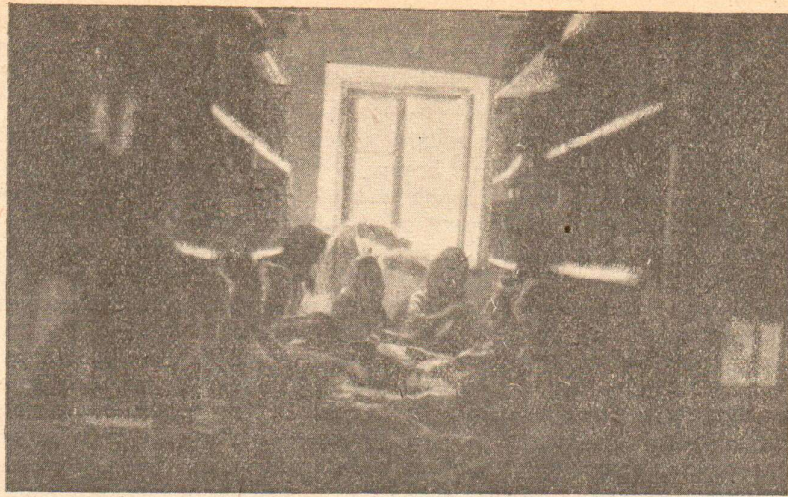
s promoćenim ceduljama na kojima se već saspa razlila tinta i čekali čok ne bude koje mjesto slobodno. U četiri sata popodne gledali su žene, djevojke i malodobne, koje su na izlazu iz stanice čuvari i čuvarice pretresivali zbog eventualne krađe duhana, i propitkivali ih za slobodna mjesta. Radnici su se namještavali u svim stanicama pod parolom »Sirotinja treba da zaradi«. Stanice su se smatrale ustanovama koje su stvorene zbog davanja potpora siromašnima. Uprave poduzeća igrale su kod toga čudnu ulogu, pa su same koč primanja radnika na posao zauzimale držanje velikih dobročinitelja. Nije postojao odnos poslodavca i radnika nego odnos dobročinitelja i bijednika koji prima milostinju.

Najvećim dijelom zaposluju se u stanicama djevojke i mlade žene. Bilo je također zaposleno dosta malodobnih, t. j. onih ispod 14 godina, a još više onih između 14 i 18 godina. Radili su oni, koji su u selu bili najslabiji, boležljivi i kržljavi, jer ti nisu bili dovoljno sposobni za obavljanje poljskih radova. Djecu su rado uzimali na rad, jer im je nadnica iznašala 12 dinara, dok odraslim 18 dinara (1939. godine), a da je koč toga efekt rada bio isti ako ne i veći od odraslih, jer su im prsti nježniji, spretniji i osjetljiviji za prebiranje lišća. Dosta se često susretalo i radnice s više od 60 godina.

Rad se u duhanskoj stanici odvija za vrijeme zimskih mjeseci, počinje u 7 sati ujutro pa traje do 12 sati u podne, nastavlja se u 13 sati popodne i završava u 16 sati. Dosta velik broj radnica seljanka ima od svoje kuće do stanice dva do tri sata hoda, pa prema tome ustaje u 3 ili 4 sata ujutro i uputi se od kuće dok je još potpuna noć. Kako seljaci nemaju sata, ili ga posjeduju vrlo rijetko, to mnoge radnice i radnici dolaze u stanicu suviše rano, posjedaju po vlažnoj zemlji pred glavnim vratima.

Sl. 3.

Sl. 4.

i uz rub ceste pred zgradom, i čekaju dok ne izađe činovnik koji će ih prozivati. Budući da je rad sezonski za vrijeme zime i proljeća, radnici dolaze na posao veoma često promoćeni ili ih kiša (snijeg) smoći dok čekaju pred stanicom na početak rada. Ovako mokri ulazili su poslije prozivanja u magazine da počnu s poslom. Neke stanice imale su prozivnicu, dakle prostoriju u kojoj se radnike prozivalo, ali i ova se dosta kasno otvarala. Smočenu gornju odjeću nisu imali gdje sušiti, pa su ju stajali na prozore, pragove i duhanske police u magazinima. (Vidi slike broj 1 i 2.)

Slika broj tri prikazuje kako je iskorišten sunčani dan, da se osuše marame koju su u ranu zoru pri dolasku u stanicu smoćile. U vlažnom odijelu i promrznuti počinju s radom. Većinom su prostorije hladne i rijetko gdje se zagrijavaju. Ako negdje ima peći, nema ih u dovoljnom broju. Radnici su radili kod temperature ispod nule. Dolazili su liječnicima radi pomoći s modrim, promrzlim i otečenim rukama. U nekim pak stanicama za vrijeme fermentacije nisu dozvoljavali otvaranje prozora, pa je temperatura iznosila 25 do 30 stupnja C. Kroz to je miris duhana bio neobično jak, pa su se mnogo veće količine nikotina isparavale. U širokom Brijegu pak na primjer zbog suhoće duhana polijevali su se betonski podovi vodom, te su radnice stajale kod posla u toj mokrini. Atmosfera u prostorijama magazina je često bila nepodnošljiva, a naročito zbog podražaja sluznica dišnog trakta, kojeg uzrokuje prašina u radnim prostorijama. Ventilacije umjetne skoro i nema, a prirodna se ne iskorištava dovoljno, jer radnici zbog hladnoće nerado otvaraju prozore, a kako je prije spomenuto često i ne smiju zbog pravilnog odvijanja fermentacije duhana. Mnogi su magazini veoma prostrani s mnogo izlaza, pa je u njima stalno

propuh. Svemu tomu pridolazila je još prenatrpanost prostorija ne samo duhanom, nego i radnicima. Zbog nedovoljnog prostora i broja stolova na kojima se je duhan sortirao, radnici su sjedili i na podu, te na taj način obavljali svoj posao. (Vidi sliku br. 4.)

Vrijeme ručka provode radnici u prozivnicama, u nekima od njih ima i peć pa si mogu zagrijati hranu; a gdje prozivnice nije bilo, objedovali su u magazinu gdje su radili ili vani na slobodnom prostoru. Često su ručali i odmarali se na snijegu, jer je bilo zabranjeno zadržavati se za vrijeme odmora u magazinu. Na slici broj 5 vidi se kako radnice stojeći ili sjedeći na zemlji ručaju. Hranu su donášali obično suhu u svojim torbama, koje su ostavljali u prozivnici, a mnogi su ih spremali u prostorijama magazina gdje su radili, ali nerado, jer hrana navuče na sebe miris duhana. Zato, ako je lijep dan i postoji zato mogućnost, a sklonišne prostorije nema gdje mogu ostavljati svoj ručak, vješali su torbe po drveću i vratima okolnih zgrada, kako se to vidi na slici broj 6. Ovo imade mnogo puta neugodne posljedice, jer dolaze gavrani pa se iz ovih torba najprvo oni naručaju. Hrana, koju te bisage sadržavaju, veoma je oskudna te se sastoji od kukuruznog hljeba, luka, sira, eventualno komadića slanine. Tako naprimjer 1939. godine početkom maja bilo je u duhanskoj stanici u Sinju 850 radnika, te je prema iskazu ondašnjeg liječnika 70% radnika jelo suhi kukuruzni kruh, koji je onima, koji su preko tjedna stanovali u gradu trajao od nedelje do nedelje. Oko 20 do 25% jeli su uz taj kruh još sir i luk, a samo 5 do 10% radnika jelo je nešto topla. Za vrijeme korizme sastojala se u nekim stanicama radnicima hrana kroz nekoliko sedmica isključivo iz hljeba i luka. Radničkih menza uopće nije bilo, a dapače i rijetki su bili oni, koji su donijeli sa sobom kuhanu hranu, koju su u sta-

Sl. 5.

Sl. 6.

nici pregrijali. Pitkom vodom služe se najviše iz bunara i cisterna, a jednim dijelom i vodovodom. Po magazinima drže se kante sa vodom, pa radnici piju vodu svi iz jednog lončića ili dapače direktno iz kante.

U pogledu lične higijene ove su radnice bile u veoma zaostalom stanju. Duhanska prašina zavlačila se ne samo u odjelo nego sve do kože na kojoj su se stvarali slojevi nečistoće. Stanice nisu imale praona ni kupatila, a ako je koja stanica imala praonu, u njoj nije bilo tople vode i razumljivo, da se u onoj hladnoći nitko nije prao. Radnice, koje su iz učaljenih mjesta dolazile na rad, ostajale bi preko tjedna u sjedištu stanice i spavale na podu po raznim kuhinjama, kafanama i krčmama, sačekavši dok svi gosti izađu. U lošem zraku takove prostorije leglo je njih 5 do 15 do 20 (prema veličini prostorije) jedna do druge na pod, a da se nisu svlačile, i stavljale podase samo kakovo ćebe. Tako se čitav tjedan nisu presvlačile. To je bio odmor, posle kojega su ujutro opet odilazile na rad. U nekim stanicama bilo je 20 do 25% radnica usljivih. Radna odijela nisu imale radnice u nijednoj stanici. Cistoća kože bila je veoma manjkava, a upravo kod rada sa duhannom neobično je važno redovito čišćenje kože, jer nikotin ulazi u čovečji organizam osim udisanjem također i preko pora kože. U mnogim krajevima radnice su zamijenile svoju dobru, toplu narodnu nošnju sa laganom, jeftinom svilenom robom, koja ne samo da ih nije dovoljno grijala, nego je još više propuštala prašinu i bila nečista, a sam materijal toliko slab, da nije dozvoljavao čestito pranje. Prema iskazu liječnika 1939. godine u širokom Brijegu trošilo je 65 do 70% radnica svoju teško zarađenu nadnicu isključivo na svilene čarape i sličnu robu.

Kako je spomenuto, u mnogim stanicama nije bilo ni prozivnice (skloništa) za radnike, a da se ne govori o garderobama, praonama, kupatilima i radničkim menzama. Dapače niti nužnika nije bilo u dovoljnom

broju. Nužnici su udaljeni od zgrada magazina u kojima se radi od 20 do 100 metara. Kako ih je bilo premalo, radnici su čekali u repu dok dođu na red. Na slici broj 7 vide se te radnice koje čekaju i jedna stražerica sa šibicom u ruci, koja je pazila na red. Čekalo se na otvorenom prostoru bilo lijepo ili kišno vrijeme.

Ovakav način rada i života očitovao se u zdravstvenom stanju radnica, pa je u 1938. godini iznašala hranarina na primjer u duhanskoj stanici u Širokom Brijegu 87,14% od propisanog prinosa, u Ljubuškom 77,25%, u Čapljini 58,03%, u Trebinju 35% i t. d., dok je opći prosjek u socijalnom osiguranju iznašao 25%.

Velika prašina, koja u magazinima gdje se radi podražuje sluznice dišnog trakta i očiju izaziva bronhitise, laringitise, konjunktivitise i drugo. Rač u vlažnim haljinama često u propuhu u hladnim radnim prostorijama ima za posledicu reumatična oboljenja. Prema liječničkom protokolu bilo je u 1938. godini u Ljubuškom od 700 radnika bolesno 60 na reumatizmu, 17 na lumbagu i 14 išiasu — ukupno 91. Dakle je 13% uposlenih radnika bolovalo na reumatičnim oboljenjima. Nepravilna iskrana dovadala je do gastritida i enteritisa. Uz sve nabrojeno pridolazi još utjecaj samog nikotina kao profesionalnog otrova, pa su jake anemije vrlo česte. Primjećivale su se pojave utjecaja nikotina na organizam radnica i to u vezi djelovanja nikotina na glatku muskulaturu uterusa — dismenoreje, dok povišen broj abortusa nije primjećen. U vezi istog djelovanja zapaženo je kod nekih pojedinaca da su imali u vezi sa nikotinom grčeve crijeva odnosno proljeve. Od ostalih simptoma javljale su se u vezi kroničnog trovanja besanica, mučnine, povraćanja, lupanje srca, anemije i nesvjestice. Međutim treba naglasiti, da su to bili u relaciji prema ostalim oboljenjima pojedinačni slu-

Sl. 7.

čajevi, koji su se u važnosti gubili prema visokom procentu prije spomenutih drugih oboljenja, a pogotovo bolest dišnih puteva a i plućne tuberkuloze. U svim stanicama javlja se velik broj pacijenata zbog kožnih oboljenja (naročito svraba) što je i razumljivo obzirom na veliku nečistoću kože.

Za vrijeme okupacije stanice su uslijed borba radile samo povremeno i uglavnom su se pretvorile u kasarne. Mnoge su zgrade bile demolirane i napola srušene. Poslije oslobođenja, kada su se ljudi iz šuma vratili u svoja mjesta stanovanja, počeli su pažnju posvećivati i duhanskim stanicama. Skoro sve stanice ostale su uslijed rata i time u vezi rušenja i bombardiranja bez skloništa za radnike.

U 1946. godini u mjesecu augustu bile su još uvijek mnoge zgrade zaposjednute vojskom kao na primjer, u Širokom Brijegu, Čapljini i t. d.

Uz velike poteškoće u pomanjkanju materijala i stručne radne snage zgrade su donekle bile restaurirane, pa su opet mogle proraditi.

U mjesecu februaru i martu o. g. anketirali smo po liječnicima socijalnog osiguranja stanje u duhanskim stanicama obzirom na životne i radne uslove radnika, te ovdje iznašamo zaključke do kojih smo došli na temelju njihovih odgovora. Liječnici su upitni arak ispunjavali sa sindikalnom podružnicom stanice uz pomoć uprave.

Iz sakupljenih odgovora vidi se, da se je stanje u ovom kratkom periodu vremena prema stanju za vrijeme biv. Jugoslavije u mnogome popravilo. Radnik je postavljen na mjesto koje mu pripada i oštro se postupa protiv parole — sirotinja treba da zaradi. Opće državni principi regulirali su mu nadnicu, a pogotovo onima, ispod 18 godina. Kod mnogih stanica posvećeno je dosta pažnje životnim i radnim uslovima radnika, pogotovo ako se uzme u obzir veoma kratki rok vremena u kojemu su stanice počele sa radom.

Na upitni list odgovorilo je svega 40 liječnika duhanskih stanica. Neke od tih stanica dale su po pojedinim pitanjima manjkave odgovore, pa je zato kod svakog pitanja uzeto u obzir onoliko stanica, koliko ih je dalo jasan odgovor. Tako na pr. u pogledu broja zaposlenih radnika, neke su stanice uzele brojno stanje u momentu kada se ispunjavao upitni arak, neke broj radnika za vrijeme otkupa duhana, a neke su naznačile brojeve, koji se odnose na punu radnu sezonu. Ipak se kod ukupnog zbroja svih radnika vidi relacija između muških sa 31%, ženskih sa 63% i onih ispod 18 godina sa 6%. Naročito veliki broj omladine zaposlen je u Bačkoj Palanci sa 26.3%, u Vladičinom Hanu sa 20.1%, u Bratuncu 18.4%, u Zrenjaninu 12%, u Kavadaru 11.2% i t. d. Svakako su ovi procenti previsoki u vezi vrste posla koje omladina mora da obavlja u duhanskim stanicama. Radni uslovi su po karakteru posla dosta teški, a životni uslovi još se nisu toliko sredili, da se omladini može pružiti sve što joj je potrebno. Također treba naglasiti, da mladi, nježniji organizam mnogo brže ili jače reagira na utjecaj nikotina, nego stariji, pa ga se od tog djelovanja mora više čuvati. Uslovi rada međutim nisu se još toliko popravili n uredili, da pružaju potrebnu zaštitu u radu sa duhanom, kao na pr. umjetna ventilacija, radna odijela i t. d.

Radnici dolaze na posao iz raznih udaljenosti. Od 18 duhanskih stanica uzeli smo 6 stanica I. reda, 6 stanica II. reda, a 6 stanica III. reda za ispitivanje relativnog broja onih radnika, koji pješače na rad sa raznih udaljenosti.

Od ukupnog broja radnika dolazilo je na rad u stanicu:

na udaljenost	do 3 km	od 3—5 km	od 5—10 km	preko 10 km
od 6 stanica I. reda	59.3%	27.6%	9.3%	3.8%
od 6 stanica II. reda	43.3%	33.4%	17.3%	6.0%
od 6 stanica III. reda	81.1%	9.7%	6.9%	2.3%
srednja vrijednost	58.2%	26.9%	10.9%	4.0%

Iz ove tabele vidi se, da kod stanica II. reda ima najveći broj onih, koji dolaze iz dalekih mjesta, što je i posve razumljivo, jer velika mjesta imaju među svojim stanovništvom dovoljan broj radništva isto kao i mala mjesta za relativno male duhanske stanice. Naprotiv duhanske stanice II. reda su srazmjerno prema mjestu u kojem se nalaze velike, pa ih stanovništvo samog mjesta ne može zadovoljiti.

Ima pojedinih stanica, u kojima ima naročito visoki broj onih, koji dolaze iz većih udaljenosti. Tako na primjer:

	do 3 km	od 3—5 km	od 5—10 km	preko 10 km
Čapljina	34.1%	20.8%	26.6%	18.5%
Vladičin Han	37.4%	23.9%	22.8%	15.9%
Sinj	46.7%	26.7%	20.0%	6.6%

Kod ovih stanica vidi se, da imaju mnogo radnica koje dolaze na rad s udaljenosti veće od 10 km.

U pogledu skloništa (prozivnica) za radnike kod stanica I. reda od njih 6, duhanska stanica u Bitolju nema niti skloništa, niti garderobe, niti mogućnosti sušenja promočenih radničkih odijela. U ostalih 5 stanica ima sklonište ali nema garderobe. U Mostaru i Ljubuškom ta skloništa ne odgovaraju svojoj svrsi u građevnom pogledu, i premalena su, te ne mogu obuhvatiti čitavo radništvo. Od 17 stanica II. reda Radoševci i Vrgorac nemaju nikakvog skloništa za radnike, kao niti garderobe, niti mogućnosti za sušenje odijela. Skloništa u Štipu i Trebinju ne odgovaraju u građevnom pogledu, premalena su i nečista. Također su premalene prozivnice u Novom Sadu i Kruševcu. U Imotskom, Kruševcu i Preševu skloništa su u pogledu čistoće zapuštena. U Kavadaru i Kruševcu postoje za radnike garderobe i mogućnost sušenja odijela. Od 8 stanica III. reda Orašje nema niti skloništa, ni garderobe ni mogućnosti za sušenje odijela. Skloništa u Foči, Sinju i Trogiru ne odgovaraju ni po gradnji ni u pogledu potrebne čistoće. Osim toga su premalena za broj radnika, koji dolazi u stanicu na posao. Sklonište u Baru je premaleno. Ono u Drnišu nečisto.

Pitanje ishrane radnika popravilo se je u nekim duhanskim stanicama prema stanju u bivš. Jugoslaviji, jer su uvedene radničke kuhinje. Tako u Bitolju, gdje se kuha pasulj, kupus, krompir, i jede paprika. U Kru-

ševcu gdje imaju radnici dnevno razne tople čorbe. U Radovištu kuha se krumpir, pasulj, makaroni, zelje i sprema čaj i mlijeko. U Štipu kuha se pasulj, krumpir i pirinač. U Vranji osim ostalog imaju radnici dva puta tjedno meso i t. d. Od 6 stanica I. reda 4 imaju kuhinje ili mogućnost zagrijavanja hrane. Od 21 stanice II. reda 12 imaju kuhinje ili mogućnost zagrijavanja hrane. U kuhinji u Trebinju se ne kuha, jer je štednjak pokvaren. Kuhinja u Novom Sadu i Zrenjaninu ne radi, jer se nije javio dovoljan broj radnika. Od 12 stanica III. reda ima kuhinju samo stanica u Foči, ali se u ovoj ne kuha iz nama nepoznatih razloga.

Radnika, koji se hrane u radničkim kuhinjama ima ipak razmjerno malo. Radnici-seljaci donesu suhu hranu od kuće, koja je kalorijski i vitaminski nedovoljna. Tako se navada, da u Bratuncu donose sa sobom na rad proju i crveni ili bjeli luk, ređe nešto boljega. U Imotskom torba sadržava kukuruzni kruh, slane srdele, crveni luk i eventualno slaninu. U Stolcu, Štipu i Vranji samo kruh i luk. U Vrgorcu kruh i slaninu. U Foči kukuruzni kruh, luk, sir i mlijeko.

U Žitkovcu donose sa sobom kuhanu hranu, koju pregrijavaju (pasulj, krumpir, kupus) i donose svježju papriku. U Orašju ručaju suhu hranu, koju donose sa sobom a koja je kalorijski mnogo vrednija u relaciji prema drugim stanicama. Sastoji se iz kruha, slanine, kobasica i mliječnih proizvoda.

Po ovim podacima se vidi, da se radničke kuhinje tek uvađaju. Razumljivo je, da radnik duhanske stanice nerado sudjeluje u tim menzama, jer on je seljak sa osjećajima tradicije i opterećenjem malog posjednika, u kojemu se tek mora odgojiti i razviti osjećaj za kolektiv. Među ovaj zastali i često nepismeni svijet veoma polako prodire propaganda za radničke kuhinje na zadružnoj bazi. Polako počinje razumjevati kolika je ogromna razlika za njegovo zdravlje i snagu u radu između suhe proje i tanjura dobro začinenog toplog variva. Kolika je razlika između glavice luka i šolje toplog mljeka. Taj seljak-radnik tek pomalo stiče povjerenje u tu kuhinju i u pogledu svog finansijskog efekta. Treba tek da se uvjeri u to da ga nitko ne vara za njegov novac, da on sudjeluje u upravi menze i može da nadzire njeno poslovanje. Kada rad u duhanskim stanicama ne bi bio sezonski nego trajan, stvorio bi se profesionalni duhanski radnik, koji bi se mnogo brže uživio u drugi način života nego seljak, pa bi se standard njegovog života i mnogo brže dizao. Međutim, bez obzira na ovu činjenicu, potrebno je forsirati radničke kuhinje.

Pitanje radnih odijela je vrlo važno i treba pristupiti njegovom rješavanju. Danas nemaju radnici u nijednoj stanici radna odijela. Njegovo svakidanje odijelo, koje je često na njemu kroz čitav tjedan dan i noć impregnirano je duhanskom prašinom. Na taj način koža laglje rezorbira nikotin, koji štetno djeluje na organizam, a prašina sama po sebi zatvara pore kože, sprečava time disanje kože i izaziva razne infekcije — kožna oboljenja. Svaki bi radnik trebao da ima svoj garderobni ormarić sa dva predjela. U jednom nalazi ujutro kada dođe svoje radno odijelo koje oblači, a u drugi stavlja svoje dnevno odijelo. Jednako su potrebne za žene radne marame, a za muškarce radne kape. Poslije rada se toplom vodom tuša

okupa, oblači svoje dnevno odijelo, a radno sprema u određeni odjel garderobnog ormara. U koliko se bio smočio na kiši ujutro kada je dolazio na posao, uzima gornje odijelo iz prostorije u kojoj se loži, i gdje se je njegovo odijelo osušilo. Ovamo ga je stavio odmah po dolasku u stanicu tako, da je u toplu prozivnicu došao već u radnom odijelu. Nikako se ne smije dozvoliti, da radnici odnose radna odijela svojim kućama. Poslodavac treba da se brine za pranje i krpanje tih odijela.

Pitka voda, odnosno voćonosni objekti u glavnom svuda odgovaraju higijenskim uslovima. Vodovod u mnogim stanicama nije još ponovno uspostavljen, nego je još u stanju u koje ga je doveo rat.

U Skoplju postoji vodovod, ali se voda ne može upotrebljavati za piće. U Kumanovu zimi vodovod nije u pogonu. U Bujanovcu vodovod ne radi, jer nema pumpe. U Novom Sadu ima vodovod samo u zgradi za administraciju. U Vranju postoji, ali ne radi zbog uništene instalacije. U Žitkovcu postoji, ali ne radi zbog pomanjkanja vode. U ovim nabrojenim stanicama služe se radnici vodom sa bunara, koja je navodno dobra. Svakako, da vodovodna voda najbolje odgovara za piće.

Po magazinima drži se voda u kantama, koje često nisu dobro zatvorene, pa se voda praši. Radnici piju iz zajedničkog lončića ili dapače iz same kante. Takovi lončići, su centri širenja zaraze, pogotovo u zimsko doba epidemija gripe.

Praona i kupaona nema u duhanskim stanicama. Kupaona sa 6 tuševa postoji u Mostaru, ali u sklopu fabrike duhana. Također je navedeno, da Kumanovo ima 6 tuševa, koji po svoj prilici ne rade, jer se napominje, da se radnici peru na česmi u dvorištu.

Pitanje nužnika nije još rješeno. U većini stanica imade suviše malen broj nužnika na broj zaposlenih radnika. U rijetkim slučajevima nalazimo normu t. j. jedan nužnik na 30 radnika. Osim toga nužnici su nečisti, a u nekim stanicama posve zapušteni. Tako na primjer u Imotskom, Kruševu, Radovištu, Trebinju, Bajinoj Bašti i Orašju. Svaka stanica treba da ima namještenu osobu za održavanje nužnika u redu i čistoći. Skoro nigdje se ne nalaze nužnici u sklopu magazinske zgrade. Radnici se služe nužnicima koji se nalaze izvan zgrade, a često su i dosta udaljeni od raznih prostorija. Tako je na primjer nužnik u Čoki udaljen od magazinske zgrade oko 130 metara, u Metkoviću i Imotskom oko 100 metara, u Sinju oko 70 metara, u Bratuncu, Kruševcu, Zrenjaninu, Dubrovniku i Skoplju oko 50 metara i t. d. Po zdravlje radnika je štetno ako moraju po svakom vremenu odlaziti na nužnik preko otvorenog prostora, a veliki gubitak u radnom efektu. Ako se računa, kod udaljenosti od 100 metara da radnik samo za hodanje od same zgrade do nužnika (ne uračunavši vrijeme za silaženje niz stepenice katova), treba za polazak i povratak 3 minute, onda to na 100 radnika sa jednim posjetom nužnika za osam sati rada iznaša 300 minuta, odnosno 5 sati efektivnog dnevnog rada. U 25 radnih dana u mjesecu, to za 100 radnika iznaša 125 sati. Sigurno bi se i mnoga hranarina uštedila, ako bi radnici imali nužnik u zgradi (u katu) gdje rade.

U pogledu zdravstva imamo u duhanskim stanicama slijedeću sliku. Zdravstvena služba socijalnog osiguranja je manjkava i to najviše zbog po-

manjkanja stručnih medicinskih kadrova i prevoznih sredstava, koja bi omogućila bolju službu, odnosno kompenzirala manjak liječnika na taj način, da bi isti mogli svoje vrijeme koristiti na medicinski rad, a ne na pješaćenje. Od 40 stanica samo tri imaju u svojem sklopu ambulantu. Neke su dapače veoma udaljene od liječničke pomoći kao ona u Bratuncu — 10 kilometara. Stanica u Orašju udaljena je od liječnika 6 kilometara, u Preševu 4 kilometra, u Štipu 3½ kilometra. Većina ostalih stanica imaju ambulantu u blizini. Svakako treba naglasiti, da je u duhanskim stanicama zdravstvena služba i ako manjkava, još uvijek zadovoljavajuća u relaciji prema mnogim drugim industrijskim granama. Kao svako poduzeće trebale bi obzirom na prije navedene činjenice i duhanske stanice biti spremne za davanje prve pomoći. Međutim, od 40 duhanskih stanica 9 njih uopće nema ormarića za prvu pomoć, kao na primjer Kumanovo, Bujanovac, Kavadar, Kočane, Vladičin Han, Smederevo i t. d. Ostale stanice imaju ormariće ali skoro prazne. Samo 13 stanica ima opremljene ormariće. Ne treba nigdje napominjati, da takav ormarić treba imati svaki kat, odnosno svako odjeljenje, a mi nailazimo na stanice koje uopće nemaju sanitarnog materijala za pružanje prve pomoći. U pogledu izobraženih lica za davanje takove pomoći stanje je još teže. U svih 40 stanica zajedno ima svega 22 lica koja su navodno upućena u pružanje takove pomoći. Tako na primjer u Čapljini ima svega jedna takova osoba na 700 radnika i u Ljubuškom jedna osoba na 800 radnika. Bilo bi potrebno da na svakih 50 radnika bude jedan od njih upućen u rukovanje sanitarnim materijalom. U Strumici ima 4 lica za pružanje prve pomoći, ali je ormarić posve prazan, pa ove osobe nisu u stanju da vrše svoju dužnost. Neke su stanice nepravilno tražile od filijala socijalnog osiguranja takav ormarić sa sanitarnim materijalom, jer ne znaju da poslodavac sam ima da se brine o uređenju ormarića, a socijalno osiguranje može dostaviti na traženje samo letak iz kojega se točno vidi što sve mora biti u tom ormariću. Neke pak stanice imaju dobro opremljene ormariće, a nemaju osobe sposobne za pružanje prve pomoći kao na primjer u Leskovcu, Čoki i t. d. Tako osposobljene osobe trebale bi biti u svakoj stanici, premda od 39 stanica kod 21 nije udaljenost zgrade u kojoj se radi do ambulante veća od 500 metara.

Bila bi potrebna i posebna osoba, koja bi vodila nadzor nad čistoćom svih nuzprostorija kao skloništa, praona, nužnika i t. d. kanta za pitku vodu i samih radnih prostorija. Kod svih radova u magazinima razvija se velika prašina koja štetno djeluje na čovječji organizam. Od 40 stanica 37 nemaju nikakvih naprava za odstranjivanje prašine. Među ovima je stanica u Vranji naručila ventilatore, dok 3 stanice odstranjuju prašinu samo čišćenjem. Tri stanice imaju ventilatore, a stanica u Dubrovniku napominje, da na radnim mjestima gdje se razvija najveća prašina mijenja zaposleno radništvo. Uz ovakovo stanje je češće čišćenje podova, stolova i t. d. od neobične važnosti. Uz podražajni utjecaj prašine na sluznice dišnih organa pridolazi rad u neloženim prostorijama ili u suviše toplim (uslijed fermentacije). Prostorije za sortiranje mogu se ložiti obzirom na potreban postupak sa duhanom, ali rijetko u kojoj stanici ima peći. Naprotiv prostorije u kojima se duhan premeće i priprema za fermentaciju ne smiju

se grijati. Najniža temperatura u radnim prostorijama bila je na primjer u Ljubuškom — 11° C, u Zrenjaninu — 9° C, u Vranji — 6 do 10° C, u Žitkovcu — 10° C, u Bačkoj Palanki — 8 do 10° C, u Novom Sadu — 5° C, u Drnišu — 5° C, u Orašju — 8° C. U drugim stanicama su najniže temperature većinom iznad nule. Ako se uzme srednja normalna temperatura u radnim prostorijama, ona je još uvijek daleko ispod dozvoljene norme, pogotovo obzirom na posao koji se uglavnom obavlja u mirnom stajaćem ili sjedećem položaju. Na pitanje o temperaturi radnih prostorija za 9 stanica uopće nismo dobili odgovora, jer navodno u stanici »ne postoji sprava za mjerenje temperature« (Bitolj, Veles, Foča). Svakako se velika većina stanica ne zagrijava. Radnici i radnice često sa vlažnim odijelima rade u velikoj prašini i hladnoj prostoriji pa oboljevaju mnogo od bolesti dišnih puteva, a naročito bronhitisa i reumatičnih oboljenja. Zdravlju radnica pomaže činjenica, da se žene i djevojke opet oblače u težu robu, a ne jeftinu svilu do koje ne mogu doći, jer ju naša država u smislu racionalne produkcije niti ne proizvodi. Profesionalna oboljenja u vezi sa djelovanjem nikotina nisu primjećena u većoj mjeri, već iz razloga što je rad u duhanskim stanicama sezonski rad. Detaljna ispitivanja na profesionalna trovanja nikotinom nisu još u duhanskim stanicama vršena, ali se iz svih liječničkih protokola i liječničkih mišljenja razabire činjenica, da je najveći dio oboljenja kod radnika posljedica stanovitog načina života i općih uslova rada, a sam nikotin da igra podređenu ulogu.

Prema procentu hranarinaša vidi se kako mnogo boluju radnici i radnice u duhanskim stanicama. U Ljubuškom ima 11% bolesnih, u Imotskom 10%, u Preševu, u Velesu, u Baru i Sinju 10%, u Dubrovniku dapače 14,3% bolesnih, u Bitolju 8%, u Žitkovcu 6 do 8%, u Novom Sadu 6%, u Štipu je dapače povremeno bilo 30%, u Vrbovcu 8% i t. d. Ako se znađe, da se oboljevanja kreću oko 2 do 3% a maksimalno do 4%, onda se vidi da je procenat bolesti u duhanskim stanicama zaista visok. Među ovim bolesnima imade sigurno i dosta pojedinaca, koji boluju od raznih kroničnih bolesti, pa su se iz tog razloga i zaposlili da mogu doći do jeftine liječničke pomoći, ali ipak ovi ne mogu utjecati na tako visok broj hranarinaša.

Na svršetku upitnog lista postojala je stavka za primjedbe i eventualne prijedloge liječnika. Od 40 liječnika duhanskih stanica 19 njih imalo je neke prijedloge. Samo kod nekolicine prijedlozi dokazuju poznavanje života i rada duhanskog radnika.

Prema napomenama liječnika i sindikalnih podružnica, te sadanjem stanju u stanicama obzirom na životne i radne uslove duhanskih radnika smatra se da je potrebno:

1. Da se o potrebama stanica, koje se većinom nalaze u zabačenim krajevima vodi mnogo više računa. Na primjer, da ne bude uzrok neotvranju radničke kuhinje nemogućnost nabavljanja potrebnih lonaca i šerpenja u malom mjestu, gdje se ta stanica nalazi; da se stvori mogućnost da se popravi štednjak kad je to potrebno; da se omogući popravak vođovoda; namjesti potreban broj osoba, koje odgovaraju za red i čistoću či-

tave stanice; omogućiti nabavku ormarića za prvu pomoć sa potrebnim sadržajem i t. d.

2. Da se u dogledno vrijeme kada bude dosta medicinskih kadrova, prije početka radne sezone obavi liječnički pregled svih radnika. Svrha ovih pregleda bi bila, da se od rada isključe radnici sa zaraznim bolestima (tuberkuloza, sifilis u zaraznom stanju i sl.), a isto tako i radnici kojima bi se bolest pogoršala utjecajem duhanske prašine. Od rada bi bezuvjetno trebalo isključiti sve žene, koje su gravidne. Ove liječničke preglede vršili bi organi socijalnog osiguranja putem svojih liječnika. Niti jedan radnik ne bi smio biti primljen na rad, bez prethodnog liječničkog pregleda.

3. Da se podignu i urede radnička odmarališta (skloništa) koja bi ujedno služila kao radnički dom, gdje će se radnici moći skloniti prije početka rada i za vrijeme podnevnog odmora, tako da ne budu izvrgnuti nevremenu i studeni. Ova odmarališta trebalo bi uvijek za vrijeme hladnog vremena zagrijavati (po mogućnosti trebalo bi u ovim odmaralištima omogućiti primanje kakovog toplog napitka (čaj, mlijeko ili sl.)

4. Da se urede garderobe za sve radnike u kojima će biti za svakog radnika predviđen poseban garderobni ormarić sa dva pretinca. I garderobe bi trebale biti ložene i pružati mogućnost da se mokra odijela radnika koja su odložili mogu osušiti. U jednom pretincu čuvao bi svoje dnevno odijelo a u drugome radno odijelo.

5. Da se urede praone sa umivaonicima u dovoljnom broju sa toplom vodom, sapunom i ručnicima, tako da si radnici po završetku posla i prije ručka mogu oprati ruke.

6. Da se uredi dovoljan broj higijenskih nužnika i to po mogućnosti u prigradnjama do samih radnih prostorija, tako da svaki sprat imade svoje nužnike. Nužnici bi trebali biti t. zv. čučavci sa vodenim ispiranjem.

7. Da se svima radnicima za vrijeme rada dadu na raspolaganje radna odijela i marame za glavu koje će ga čuvati od duhanske prašine.

8. Da se u radione uvede vodovodna instalacija sa pitkom vodom, te da se u svakoj radioni postavi t. zv. fontana za higijensko piće vode. Tamo gdje nije moguće uvesti vodovod u radione da se pitka voda donosi u higijenskim zatvorenim posudama, te da svaki radnik pije iz vlastite posude.

9. Da se ukine prozivanje radnika na otvorenom prostoru, te da se prozivanje vrši uvijek u zatvorenim prostorijama (odmaralištu) ili da se uvede sistem nadzora dolaska radnika na posao prenašanjem markica sa brojevima sa jedne ploče na drugu, kao što to rade skoro sva veća poduzeća.

10. Da prostorije ne budu pretrpane radnicima, kako bi svaki radnik imao dovoljno prostora kod rada.

11. Da se svima radnicima, osim tamo gdje to baš karakter posla ne dozvoljava, omogućiti udobno sjedenje za vrijeme rada.

12. Da se podignu i urede radnička kupališta sa tuševima i toplom vodom, da se svi radnici mogu kupati.

13. Da se podignu i urede zadružne radničke kuhinje u kojima će radnici moći dobiti topao ručak.

14. Da se u stanicama gde nema potrebe za podizanje radničke kuhinje, odredi za pojedince mjesto za spremanje hrane, da ima mogućnosti zagrijavati ručak koji donose od kuće.

15. Da se podignu i urede radnička prenoćišta za radnike koji su došli na rad sa većih udaljenosti i koji sada noćivaju po mjestima pod vrlo nehigijenskim uslovima.

16. Da se predvidi mogućnost ventilacije radnih prostorija i na umjetni način putem ventilatora i zagrijavanje tih prostorija.

17. Da se po mogućnosti preuđese stari magazini, koji imaju stubišta u sredini radnih prostorija tako, da se ta stubišta zatvore kako nebi bilo propuha (a što se već mora činiti zbog sigurnosti od požara).

18. Da se mehaniziraju poslovi koliko je to moguće, te uvedu klima instalacije.

19. Da se prema mogućnostima radnike koji dolaze iz velike udaljenosti, a ima ih veći broj iz jednog mjesta, prevozi na rad i sa rada kamionom.

20. Da se kod svake stanice uredi ambulanta sa čekaonom u kojoj će ordinirati liječnik ili raditi sestre; da u stanici bude dovoljan broj ormarića za prvu pomoć.

21. Da se izvjestan broj radnika u večernjim kratkim kursovima osposobi za pružanje prve pomoći.

22. Da se namjesti jedna osoba (bolničarka) te osposobi za vršenje nadzora nad redom i čistoćom čitave stanice.

23. Da se planovi objekata, naročito sanitarnih uređaja i nacrti prostorija određenih za upotrebu samih radnika, prije početka gradnje predlože na mišljenje zdravstvenom odjeljenju Direkcije državnog zavoda za socijalno osiguranje.

U vezi točke 23 smatramo, da bi se svi objekti koji služe radnicima za upotrebu imali tipizirati, te samo određivati njihovu veličinu prema broju zaposlenih radnika.

Prijedlozi, koji su ovdje iznešeni ne mogu se odmah ostvariti, što je sasvim razumljivo, ako se ima u vidu izgradnja naše razrušene zemlje. Ali izvjesni objekti čiju izgradnju uvjetuje nužnost, trebali bi biti predviđeni u petogodišnjem planu. Postepenom izgradnjom moći će se udovoljiti svim navedenim prijedlozima, te uspostaviti u duhanskim stanicama pravilne životne i radne uslove za radnike.

Др. Ольга Мачек:

НЕОБХОДИМОСТЬ САНАЦИИ ЖИЗНЕННЫХ И РАБОЧИХ УСЛОВИЙ НАШИХ РАБОЧИХ, НА ТАБАЧНЫХ СТАНЦИЯХ

В статье описывается работа, а так же социально экономическая и гигиенические условия на табачных станциях до военной Югославии.

Приводятся данные на основании Анкеты, которую произвело в этом году Управление по здравоохранению на табачных станциях.

Вопрос оплаты труда и отношения к рабочим улучшился, но гигиенические условия продолжают оставаться еще очень тяжёлыми.

На основании анкеты, в которой принимали участие доктора, профсоюзные организации и руководители предприятия, предлагаются меры к улучшению условий работы. В табачной индустрии это является задачей, которая должна быть решена в работе по осуществлению пяти-летнего плана.

Dr. Olga Maček:

THE NECESSITY OF IMPROVEMENT OF LIVING CONDITIONS OF WORKERS IN THE TOBACCO FACTORIES

This article outlines the work, social and economical conditions, as well as the state of hygiene in Yugoslav pre-war tobacco factories. Particulars are given which were collected by a commission of the Health Department of the Labour Insurance Scheme in the various tobacco factories this year. Although conditions as to wages and relations to the workers have since improved, the hygienic and working conditions are still very grave. On the strength of this report, submitted by a commission composed of doctors, syndical organisations and administrative representatives, steps for the improvement of working conditions are suggested. In our tobacco industry this will be one of the tasks of our 5-year plan.

Dr. KAZIMIR MODRIĆ, Zagreb.

OPĆI POGLEDI NA PITANJE OSPOSOBLJAVANJA INVALIDA RADA ZA NOVA ZVANJA

Po zakonu o osiguranju radnika (ZOR) od 14. V. 1922. iscrpljivala se je skrb za invalide rada u davanju rente, koja je iznosila u slučaju potpune (100%) nesposobnosti za rad i za vrijeme njenog trajanja obezbijedenu godišnju zaradu osiguranika. Ova je u smislu zakona bila jednaka tristostrukom prosječnom iznosu obezbijedene nadnice povrijeđenog u posljednjoj godini prije nesretnog slučaja. Mjesečni iznos rente za rad iznosio je:

u I.	načičnom razredu	Din 150.—
„ II.	„ „	„ 200.—
„ III.	„ „	„ 240.—
„ IV.	„ „	„ 290.—
„ V.	„ „	„ 350.—
„ VI.	„ „	„ 420.—
„ VII.	„ „	„ 500.—
„ VIII.	„ „	„ 600.—
„ IX.	„ „	„ 720.—
„ X.	„ „	„ 850.—
„ XI.	„ „	„ 1000.—
„ XII.	„ „	„ 1200.—